

Waldner (2000): 111-132

Povstání

Ve volbách 16. února 1936 dosáhly levicové síly těsného vítězství, Lidová fronta získala 268 ze 480 křesel v kortesech. V čele vlády, kterou vytvořili leví

republikáni, stanul Manuel Azaña. Po jeho zvolení prezidentem republiky se ministerským předsedou stal Santiago Casares Quiroga (1884-1950). Vláda začala uskutečňovat program Lidové fronty, ale brzy se dostala do obtížného postavení. Právce soustavně atakovala její činnost a v zemi narůstala atmosféra občanské války. Generálská špička španělské armády se nesmířila s existencí levicového režimu a ve spolupráci s Falangou připravovala protivládní vystoupení. Na plánu vojenského převratu, který byl podrobně konzultován i v Římě, se autorsky podíleli generálové José Sanjurjo, Francisco Franco (1892-1975), Emilio Mola a Gonzalo Queipo de Llano. Vojáci zamýšleli zrušit ústavu z roku 1931 a předpokládali vytvoření autoritativního státu, založeného na jednoduchých principech národní jednoty, sociálního smíru a pořádku. Nepočítali však s obnovou monarchie, neboť její prestiž byla obecně nízká.

Vláda Lidové fronty byla však i pod silným tlakem odborů, anarchistů a venkova. Zaskočil ji radikalismus rolníků a zemědělských dělníků a nebyla schopná zabránit samovolným záborům půdy. Anarchisté zase usilovali o nastolení „svobodného komunismu“, jehož prostřednictvím chtěli ihned a naráz odstranit všechno dosavadní bezpráví. Ve Španělsku opět hořely kostely a kláštery. Komunisté i nadále kalkulovali s tím, že Lidová fronta vytvoří v blízké perspektivě prostor pro proletářskou revoluci. Nikoli náhodně publikoval generální tajemník strany José Díaz na jaře roku 1936 programový článek s charakteristickým názvem „Vstříc k vítěznému říjnu ve Španělsku“.

Začátkem léta vrcholily hospodářské obtíže. Výroba - v porovnání s první polovinou předchozího roku poklesla o 20 %, vzrostly ceny základních potřeb, inflace se vymkla jakékoli kontrole a přes vládní dekrety o zvýšení mezd se prohloubila pauperizace dělníků, rolníků a středních vrstev. Události dostaly spád v polovině roku, kdy celkem náhodná smrt předáka monarchistické strany Renovación Española právníka José Calva Sotela se stala Sarajevem španělské války.

V noci ze 17. na 18. července 1936 se vzbouřily koloniální jednotky a útvary cizinecké legie ve Španělském Maroku. Následovala ozbrojená vystoupení vojenských posádek na Kanárských ostrovech a na Baleárách. V dalších třech dnech zasáhla vzpoura celou zemi. Proti republice se postavila podstatná část pozemní armády, menšina leteckých sil a minimum jednotek válečného námořnictva. V čele pronunciamienta stanul - po nečekané smrti generála Sanjurja - generál Francisco Franco. V letech 1912-1926 byl tento muž vzorným a odvážným důstojníkem, který se ctí prošel koloniálními válkami v Maroku. V následující dekádě náležel k profesionální vojenské elitě země. Politicky se profiloval v prostředí uzavřené velitelské kasty, která zásadně odmítala občanskou společnost a parlamentní demokracii. Frankovým ideálem byla silná vláda,

naprosto nezávislá na případném zastupitelském systému. Byl pevně přesvědčen, že názorová pluralita s obvyklou soutěží politických stran nemůže ve španělské společnosti fungovat.

Vláda Casarese Quirogy propadla panice, ale původní snaha vojáků o rychlé převzetí moci narazila na bariéru spontánního odporu. Nový republikánský kabinet Josého Girala (1880-1962) podpořil první - často živelná - opatření proti povstalcům. V Madridu téměř neozbrojené dělnické milice obklíčily centra revolty a donutily vzbouřence ke kapitulaci. Ti byli poraženi i v Katalánsku a v průmyslovém Baskicku. Po těžkých bojích zůstala v rukou republiky ještě hornická Asturie. Povstalci se naproti tomu udrželi v Galicii, Navaře, v části Staré Kastílie a v Leónu. Na jihozápadě se revolta prosadila v provinciích Cádiz, Huelva a Sevilla, přičemž o výsledku bojů v Andalusii rozhodl až příchod marockých oddílů generála Franka. Republikáni zase ovládli Estremaduru v západní části země.

Ve zbývajících dnech července 1936 španělská levice skutečnou „hradbou těl“ zatlačila povstalce do defenzivy a republika kontrolovala celé dvě třetiny svého původního teritoria. Německý velvyslanec v Madridě hlásil 25. července své vládě: „Nestane-li se něco neočekávaného, dá se vzhledem k vojenské situaci těžko očekávat, že by povstání mohlo zvítězit.“

Intervence a neintervence

Této skutečnosti si španělští generálové byli vědomi a Franco již 20. července oznámil Mussolinimu, že „nedostane-li okamžitě letadla, bude pro něho situace ztracena“. Žádost o účinnou pomoc adresoval i do Berlína. Přes rezervovaný postoj velení Wehrmachtu reagoval Hitler kladně a 25. července byl admirál Wilhelm Canaris (1887-1945) pověřen realizací německé podpory. Do Sevilly odletěla první skupina dopravních junkersů, určená k přepravě koloniálních jednotek, a letka stíhaček. Do března 1939 dodalo nacistické Německo povstalcům 648 letadel a velké množství další výzbroje a vojenského materiálu. Hitler přistupoval k událostem ve Španělsku pod zorným úhlem svých představ o budoucí „nové Evropě“ a rozhodnutí o intervenci motivoval obavou z vítězství komunismu na Pyrenejském poloostrově. Na závěr schůzky v Mnichově v září 1938 řekl Chamberlainovi, že „Německo podpořilo generála Franka jen z odporu proti bolševismu“. V tomto duchu byla také podepsána s tzv. národní vládou v Burgosu dne 20. března 1937 spojenecká smlouva, která byla aktualizována a potvrzena další dohodou z 31. března 1939.

K tomuto základnímu aspektu nacistické angažovanosti ve Španělsku se posléze připojily i hospodářské a vojenské faktory, zejména využívání války

pro výcvik specialistů a zkoušky nových zbraní. Letecká Legie Condor, která měla přibližně 5000 příslušníků, byla pravidelně obměňována a jejími řadami prošlo přes 30 000 německých pilotů, mechaniků a vojáků pozemního personálu. Ve Frankově štábu trvale působila skupina plukovníka Waltera Warlimonta. Nacisté přirozeně těžili ze španělské krize a zainteresovanosti západních velmocí využívali k vystupňování nátlaku proti středoevropskému regionu. Hitler si v této souvislosti často připomínal Bismarckův výrok o španělské mouše na francouzské šiji.

Itálie vyslala do Španělska kompletně vyzbrojený expediční sbor - 150 000 vojáků pravidelné armády. Benito Mussolini snil o vytvoření Latinského imperia a jeho vedoucí roli ve Středozeří se mělo podřídit i tzv. národní Španělsko. Na konci listopadu 1936 podepsala Itálie s Frankem dohodu, která burgoskou vládu zavazovala vést „budoucí politiku ve Středomoří v plné dohodě s Římem“. Také Itálie dodávala povstalcům zbraně a její celková přítomnost na španělském bojišti přesáhla míru německé účasti. Společná intervence vytvářela předpoklady pro formování osy Berlín-Řím a posléze i Paktu proti Kominterně (jeho základní kontury byly dány německo-japonskou smlouvou z 27. listopadu 1936, Itálie přistoupila o rok později a frankistické Španělsko v březnu 1939).

Na straně povstalců dále bojovalo přes 100 000 Marokánců, 20 000 Portugalců a postupně přicházely menší skupiny maďarských a finských dobrovolníků. Určitou kuriozitou byl korpus složený z ruských bělogvardějců.

Z iniciativy Velké Británie přistoupily západní mocnosti na politiku neintervence. Po generálském vystoupení se Paříž sice postavila za Madrid a francouzský ministerský předseda Léon Blum (1872-1950) ještě chápal reálné nebezpečí, které nyní ohrožovalo jeho vládu Lidové fronty. Tlak z Londýna byl však rozhodující, zvláště když Blumův kabinet stále usiloval o těsnou spolupráci s Británií. Baldwinova konzervativní vláda vyzvala Francii, aby zastavila prodej zbraní republikánskému Španělsku a britský velvyslanec v Paříži Clerk byl zcela otevřený: „V případě dalších dodávek francouzských zbraní Španělské republice nepovažovala by vláda Jeho Veličenstva případný útok na Francii za nevyprovokovaný a otázka locarnských dohod a záruk by nepřipadala v úvahu.“ Londýn zcela jednoznačně usiloval o lokalizaci a pacifikaci španělského konfliktu. Přes deklarovanou neutralitu měl apriorní a snad i oprávněnou nedůvěru vůči republikánské levici, socialistické i komunistické. Důsledkem bylo francouzské rozhodnutí z 8. srpna 1936 o neutralitě a nevměšování. O týden později si Velká Británie a Francie vyměnily nóty se závazkem zákazu přímého i nepřímého vývozu zbraní a válečného materiálu do Španělska. S výzvou respektovat tuto dohodu se obě mocnosti obrátily na Itálii, Německo,

Sovětský svaz a Portugalsko. Na této bázi se posléze 9. září 1936 ustavil v Londýně Neintervenci výbor, který měl sledovat plnění podepsaného závazku. Jeho členy se staly i Německo a Itálie, které se v této době na Pyrenejském poloostrově již razantně angažovaly. Na činnosti výboru participoval i Sovětský svaz, ale 23. října 1936 jej opustil a zcela otevřeně deklaroval svou podporu Madridu.

Britská koncepce nevměšování nakonec vyústila v nepřímou podporu národního Španělska a německo-italských interventů. V tzv. džentlmenských dohodách s Římem z ledna 1937 a dubna 1938 akceptovala Mussoliniho agresí v Etiopii a výměnou získala nezávazný a nikdy nerealizovaný slib stažení italských divizí ze španělského bojiště. Britský záměr narušení Osy blahovolným postupem vůči ducemu byl zcela iluzorní. Právě naopak, díky etiopskému a posléze i španělskému dobrodružství se Itálie stále více podřizovala německým zájmům, což ostatně dokumentoval i její přístup k anšlusu Rakouska.

Na začátku dubna 1938 vystřídal Bluma Édouard Daladier (1884-1970), jehož vláda se již programově rozešla s myšlenkou Lidové fronty. Paříž přijala britský plán na odchod cizích jednotek, který byl součástí britsko-italské úmluvy. V červnu 1938 Francie uzavřela hranice se Španělskem a vyslala svého zástupce do Burgosu. Tato skutečnost prohloubila izolaci španělské republiky i na souši. V únoru 1939 obě západní demokracie uznaly Frankův režim de iure.

Boj o Madrid

S pomocí posíl ze zahraničí se povstalci vzpamatovali z prvních neúspěchů a v časném podzimu roku 1936 rozšířili své pozice. Obsadili důležitá baskická města Irún a San Sebastián a po spojení Frankových kolon se severním uskupením generála Moly v Estremaduře byla republika odříznuta od hranic s Portugalskem. Dobytím starobylé Talavery de la Reina si vzbouřenci otevřeli cestu na Madrid.

Útoky čelily lidové milice, jejichž bojové akce nebyly centrálně řízeny. Slabá Giralova vláda nedokázala vzdorovat politickému a regionálnímu partikularismu jednotlivých složek republikánské koalice. V kritické situaci vytvořil novou exekutivu levicový socialista Francisco Largo Caballero (1869-1946) a členy jeho kabinetu se stali - „bez valného nadšení“ i dva komunisté. Naléhavým úkolem se stalo vybudování nové pravidelné armády s jednotným a kvalifikovaným velením. Proti byli anarchisté, kteří stále přeceňovali principy živelného lidového odporu a partyzánské války. Praxe prvních měsíců války však ukázala slabiny této koncepce, zvláště když byla konfrontována

s moderní výzbrojí povstalců. Prakticky jedinou disciplinovanou a vojensky organizovanou větší republikánskou jednotkou byl Pátý pluk lidových milicí, vedený komunisty. Vyznamenal se v bojích o Madrid a stal se zárodkem nové republikánské armády. Dekret o jejím formování podepsal Largo Caballero 10. října 1936.

Mezitím padlo Toledo a povstalci pronikli k předměstím Madridu. Vláda přesídlila do Valencie a odpovědnost za hlavní město převzal Výbor pro obranu v čele s generálem Josém Miajou. V říjnu a listopadu 1936 se rozhořela jedna z největších bitev občanské války. Masivní nápor povstalců narazil na odpor obránců města. Na konci listopadu útočníci vyčerpali své možnosti a Madrid zůstal až do konce války v rukou republiky. Vedle příslušníků Pátého pluku rozhodli o porážce Frankových jednotek i dobrovolníci z mezinárodních brigád, kteří byli nasazeni na madridskou frontu v kritických dnech první listopadové dekády.

Mezinárodní brigády

Publikované prameny Kominterny dokládají, že v její exekutivě převládal až do konce srpna pasivní přístup vůči dění ve Španělsku. Teprve když již bylo zřejmé, že republikánské milice budou jen s krajním vypětím sil čelit stoupajícímu tlaku povstalců, a zejména poté, co na Pyrenejský poloostrov začala přicházet italsko-německá pomoc, vystoupili s návrhy na organizování širší mezinárodní pomoci tísňené španělské republiky někteří vůdčí představitelé komunistického hnutí - M. Thorez, J. Duclos, V. Codovilla a W. Ulbricht. Zvláště vedení KSF bylo pod silným tlakem členské základny, první dobrovolníci z Francie se již hlásili do republikánských jednotek a mezi exilovými centry italské socialistické a italské komunistické strany byla podepsána dohoda o zformování vojenské dobrovolnické jednotky.

Zásadní rozhodnutí padlo v Moskvě. Stalin se zpočátku choval vůči událostem ve Španělsku zdrženlivě a odmítnul první pokusy Giralova kabinetu o nákupy zbraní v Sovětském svazu. Brzy však svůj názor změnil, zvláště když z Pyrenejského poloostrova přicházely zlé zprávy. V podvečer 26. srpna zasedalo ve Stalinově pracovně v Kremle politické byro ÚV VKS (b), kterého se jako přizvaní hosté zúčastnili i vedoucí funkcionáři Kominterny J. Dimitrov a D. Z. Manuilskij. Jediným námětem jednání byla situace ve Španělsku. Diskutovalo se i o vyslání řadových jednotek Rudé armády, ale Stalin tuto možnost kategoricky negoval, neboť se obával komplikací ve vztazích k západní Evropě. V této souvislosti však navrhl, aby organizací pomoci a vytvářením dobrovolnického korpusu byla pověřena Komunistická internaci-

onála. Moskva měla zabezpečovat pouze vysílání vojenských specialistů a dodávky zbraní. Závěry srpnového politbyra ÚV VKS (b) projednalo prezidium Kominterny ve dnech 16. a 17. září 1936 a pověřilo nábořem dobrovolníků do španělské války jednotlivé komunistické strany. Koordinaci všech těchto aktivit převzalo Západoevropské byro Komunistické internacionály v Paříži, které tehdy vedl německý komunista Willy Münzenberg. Z čistě taktických důvodů bylo formování mezinárodních brigád realizováno na široké bázi antifašistické fronty, včetně účasti socialistů či členů jiných politických stran, ale organizace a posléze i vedení interbrigád byly pevně v rukou Kominterny.

V Sovětském svazu byla provedena prověrka politické emigrace a do seznamu potenciálních dobrovolníků byli zařazeni všichni mladí muži s vojenským výcvikem či válečnou zkušeností - Rakušané ze Schutzundu, Němci, Italové, Maďaři a Jugoslávci. Mezitím byl budován systém pozemního a námořního spojení s republikánským teritoriem. Prvním záchytným bodem byla Paříž a v čele tamní centrály pro transfer dobrovolníků stál jugoslávský komunista Josip Broz, který tehdy používal krycího jména Walter. Tím se stane až v letech druhé světové války. O nasazení mezinárodních jednotek jednal se španělskými republikánskými autoritami Maurice Thorez, který v druhé polovině září navštívil Barcelonu, Madrid a Valencii. Largo Caballero původně oponoval předloženému projektu relativně samostatných oddílů a žádal jejich úplnou integraci s republikánskými milicemi. Po delších diskusích nakonec souhlasil s ustavením autonomních mezinárodních brigád s vlastním velením, které ve vrcholové sféře strategicko-taktického rozhodování budou přirozeně podřízené španělskému generálnímu štábu. Legislativní rámec celé akce byl dán zákonem o cizinecké lédii a dobrovolníci formálně získali statut španělského legionáře. Oficiálním datem vzniku mezinárodních brigád se stal 14. říjen 1936, kdy do města Albacete v Murcii dorazilo prvních 650 dobrovolníků. Téhož dne bylo ustaveno i Organizační komité, které se záhy přetvořilo v rozhodující Vojenský výbor. Dominantními osobnostmi tohoto vrcholného orgánu se stali italský komunisté Luigi Longo, Giuseppe di Vittorio - Nicoletti a Francouz André Marty, který se stal jedním z nástrojů stalinského teroru ve Španělsku. Koncem října bylo v Albacete již 3 500 dobrovolníků a vzhledem ke kritické vojenské situaci u Madridu se urychleně formovala 11. brigáda, kterou posléze tvořily čtyři pěší prapory, postavené podle jazykových skupin. Velení této jednotky převzal generál Emilio Kléber. Pod tímto jménem vystupoval ve Španělsku Lazar Manfred Stern, někdejší důstojník rakousko-uherské armády a posléze vojenský expert Kominterny. Před příjezdem do Španěl působil v Číně, Brazílii a v Etiopii. Již 9. listopadu zasáhly prapory 11.

brigády do bojů o Univerzitní město a zpevnily obranu Madridu na linii řeky Manzanares. Souběžně byla budována 12. brigáda, jejímž základem se stal prapor italských dobrovolníků „Garibaldi“. Další dva prapory byly tvořeny Francouzi a Němci. Velitelem byl jmenován generál Lukács, vlastním jménem Maté Zalka. Maďar, někdejší husarský důstojník, který v ruském zajetí nabídl svou šavli Rudé armádě. V druhé prosincové dekádě byla postavena 13. interbrigáda, jejíž velení převzal německý komunista W. Zeisser, který ve Španělsku vystupoval jako generál Goméz. Na přelomu let 1936 a 1937 byly ještě zformovány dvě dobrovolnické jednotky - 14. brigáda v čele s Polákem Karlem Swierczewskim (gen. Walter) a 15. brigáda, které původně velel maďarský komunista Galič (Gál), později Jugoslávec Vladimír Čopič. Její součástí byl i prapor „Dimitrov“ s bulharskými a československými dobrovolci.

První společnou bojovou akcí 11., 12., 14. a 15. brigády bylo zastavení protivníka na řece Jaramě v únoru 1937, kde byl zmařen pokus národních sil o obchvat a dobytí hlavního města. V polovině téhož roku byla ukončena organizace 150. brigády, ale ta působila jako bojová jednotka necelý měsíc, poté byla sloučena se značně prořídilou 13. brigádou, která téměř vykrvácela v předchozích srážkách. V únoru 1938 byla z již existujících jednotek slovanského původu vytvořena 129. brigáda. Celkově sloužilo v brigádách téměř 60 000 dobrovolníků, z toho bylo téměř 5 000 Němců, 13 400 Francouzů, 4 349 Italů, 1304 Jugoslávců a 3 000 Čechoslováků. V bojích padlo 10 000 interbrigadistů, téměř 8 000 bylo zajato či dezertovalo a počty obětí stalinských represí v čase války přesáhly 1 000 zastřelených či uvězněných dobrovolníků.

V průběhu roku 1937 byl na jedné straně zvýrazněn národní prvek jednotlivých brigád, na druhé straně se prohloubila jejich hispanizace. 11., 13. a 15. brigáda vytvořily 35. divizi republikánské armády, které velel generál K. Swierczewski-Walter, 12. a 14. se staly základem 45. divize generála Zalky-Lukáče. V obou divizích postupně převládli španělští vojáci. Hispanizace narážela u velké části interbrigadistů na odpor, neboť se obávali ztráty dosavadní autonomie. Vývoj však směřoval k plné integraci a 23. září 1937 vydal předseda vlády Negrín dekret o plném sloučení interbrigád s republikánskou armádou .

Po porážce u Teruelu a zejména po průniku jednotek národního Španělska k pobřeží Středozemního moře u Vinarozu v roce 1938 zasáhl i mezinárodní brigády stalinský teror. Již dříve byly běžné disciplinární prohřešky, například opilství, kvalifikovány jako politický zločin. Tvrdě byly postihovány projevy marodérství. Ježovovy represe vůči orgánům Kominterny v Moskvě přirozeně zasáhly i mezinárodní brigády. V maďarské skupině se rázem stali podezřelými všichni spolupracovníci a přátelé Bély Kuna, v jugoslávské komunitě byli pro-

následování stoupenci dosavadního předsedy KSJ a nyní „trockisty a renegáta“ M. Gorkiče. Stalinův zásah proti KS Polska a její následné rozpuštění se odrazilo i v zatčení jejich vedoucích funkcionářů, kteří působili ve Španělsku. Do Moskvy byli povoláni R. Reicher-Rval, Cichovskij a Kagan a bez jakéhokoli soudu na Ljublance okamžitě zastřeleni. Do Španěl přijela inkviziční komise vedená vysokým důstojníkem NKVD A. S. Ivanovem, která roztočila ruletu smrti v polských jednotkách. Likvidace „špiónů a provokatérů“ probíhala ve velkém a Marty referoval Dimitrovovi se zjevným uspokojením: „Náš přítel Jean (Ivanov - V. N.) se energicky zabývá celou věcí“.

V dubnu 1938 bylo evakuováno Albacete a většina brigád se přesunula do Katalánska. Nová báze byla vytvořena ve městě Orta poblíž Barcelony, ale již 28. května byla ústřední základna zrušena a interbrigadisté byli zcela začleněni do republikánské armády. V její sestavě také bojovali v největší bitvě občanské války, v bitvě na Ebru, v níž utrpěli nejtěžší ztráty. V Kominterně se začalo diskutovat o možném stažení mezinárodních brigád ze Španělska, část exekutivy dospěla k závěru, že interbrigády již splnily svoji roli a „nyní je však nutné zachránit zkušené vojáky a velitelské kádry pro nadcházející celosvětové střetnutí s fašismem“. Menšinová část vedoucí elity Kominterny oponovala a dokazovala, že interbrigadisté nemohou opustit republiku v čase její krize. Toto stanovisko zastával i generál Swierczewski-Walter, který v tomto smyslu adresoval exekutivě Kominterny v létě roku 1938 obsáhlé memorandum, kdežto pro okamžité odvolání interbrigád se energicky zasazoval André Marty. Stalin se vyslovil pro stažení všech „dobrovolníků svobody“ a exekutiva Kominterny poté poslušně přijala 25. srpna rozhodnutí o postupné evakuaci interbrigád. V této souvislosti byl ÚV KS Francie pověřen hledáním asylových zemí, které by byly ochotny přijmout ty dobrovolníky, kteří se z pochopitelných důvodů, jako například Němci, Rakušané, Italové, nemohli vrátit domů. Bylo příznačné, že Moskva tuto možnost nenabídla, alespoň ne ve velkém měřítku. Naproti tomu vstřícně reagovalo Mexiko, které bylo ochotno přijmout až 2 000 dobrovolníků, dále Chile, Kuba, Panama. Židovským interbrigadistům nabídly světové sionistické organizace možnost usazení v Palestině.

Rozhodnutí Kominterny umožnilo Negrínovi vystoupit 21. září 1938 na plénu Společnosti národů v Ženevě s návrhem na odvolání všech zahraničních jednotek ze Španělska. Byl to poslední zoufalý pokus republiky o oslabení protivníka, ale Mussolini evakuoval jen raněné a nemocné vojáky. Dne 25. září byly interbrigády odvedeny z fronty do týlu. Pro demobilizaci byla vytvořena příslušná střediska. V druhé polovině října 1938 přijela do Barcelony komise SN v čele s finským generálem Kalandarem, která měla dohlížet na průběh demobilizace. Již v polovině listopadu dorazil na francouzskou hranici první vlakový

transport s demobilizovanými francouzskými interbrigadisty a do konce roku 1938 většina dobrovolníků opustila Španělsko. V souvislosti s poslední ofenzívou národních sil byla ze zbytků mezinárodních jednotek urychleně zformována nová interbrigáda, která vedla ústupové boje až do 9. února 1939, kdy přešla do Francie, kde byla odzbrojena a internována.

Kominterna měla ve Španělsku své cíle, od vytváření prostoru pro socialistickou revoluci až po válečné zakalení jádra „vojáků revoluce“. Ti odcházeli do Španěl s pevným odhodláním čelit fašismu, a jen někteří pochopili, že jsou manipulováni a zneužíváni snad ještě horším totalitním systémem, než bylo Frankovo Španělsko.

Kominterna po celou dobu války zdůrazňovala, že „boj ve Španělsku není bojem mezi kapitalismem a socialismem, nýbrž bojem mezi fašismem a demokracií“. Vzhledem ke stálým diskusím o smyslu španělských událostí navrhl D. Manuilskij, aby P. Togliatti připravil zásadní studii, v níž by vyložil teoretické názory Komunistické internacionály na charakter španělského dění. Togliatti poté urychleně napsal a v listopadu 1936 publikoval článek „O zvláštnostech španělské revoluce“, který se stal výchozím dokumentem politické koncepce komunistického hnutí. Togliatti zdůraznil dvě skutečnosti - republika ve Španělsku není již buržoazní demokracií obvyklého typu, ale zcela novou demokracií a tento specifický režim obsahuje všechny předpoklady pro další vývoj k socialistické revoluci. Tato teze o „lidové demokracii“ jako spojovacím článku mezi bojem proti fašismu a proletářskou revolucí byla později aplikována v zemích Střední a Jihovýchodní Evropy.

Angažovanost Sovětského svazu

Před rokem 1936 neměl Sovětský svaz na Pyrenejském poloostrově hospodářské, politické či strategické zájmy. Diplomatické styky mezi Moskvou a Madridem byly navázány 2. července 1933, ale k výměně velvyslanců došlo až o tři roky později. Jediným poutem byla vazba Kominterny ke KS Španělska, jejíž intenzita se zvýšila v průběhu říjnové revolty v roce 1934. Výbuch občanské války tuto situaci radikálně změnil. Stalin původně zastával zdrženlivé stanovisko vůči dění za Pyrenejemi, ale nemohl být lhostejný vůči německé a italské aktivitě ve Španělsku. Sovětská vláda vyhověla v říjnu 1936 žádosti Larga Caballera a souhlasila s prodejem zbraní a válečného materiálu republice. První ruská letadla a tanky se objevily na madridské frontě počátkem listopadu a výrazně ovlivnily průběh zimní bitvy o hlavní město. Do ledna 1939 Sovětský svaz dodal republikánské armádě 650 bojových letadel, 347 tanků, 60 obrněných aut, 1186 děl, přes 20 000 kulometů a téměř půl milionu

pušek. Životně důležité byly i pravidelné dodávky munice, pohonných hmot, bavlny, dřeva, železných rud a potravin. Tyto dodávky byly financovány z části španělského zlatého pokladu, který byl na podzim 1936 převezen do Moskvy a jehož celková hodnota byla vyčíslena na 578 mil. dolarů. Na sklonku roku 1938 oznámila sovětská Státní banka republikánské vládě, že její deponované zlaté rezervy byly již vyčerpány a poskytla jí úvěr ve výši 85 mil. dolarů.

Souběžně přicházeli do Španělska i sovětské vojenské poradcí a specialisté. Původně měli pomáhat pouze při budování nové armády, ale kritický nedostatek republiky oddaných důstojníků si vynutil jejich jmenování i do velitelských a štábních funkcí. Tankisté a letci byli začleněni přímo do bojových jednotek. Hlavními vojenskými poradci vrchního velení republikánské armády byli J. K. Berzin (1936-1937), G. M. Štern (1937-1938) a K. M. Kačanov (1938-1939). Všichni se po návratu do vlasti stali obětmi stalinského teroru. Například velitel republikánského letectva generál Jakov Vladimirovič Smuškevič, který ve Španělsku vystupoval jako generál Douglas, byl zastřelen ještě v říjnu 1941 v jakési bohem zapomenuté vesnici poblíž Kujbyševa.

Moskva přenesla na španělskou půdu i metody politického teroru a v roce 1937 zasáhla proti tzv. trockistům v Barceloně. Rozhodující silou v Katalánsku byli anarchisté a jejich spojencem byla Dělnická strana marxistického sjednocení (POUM), která měla názorově blízko ke Lvu Trockému. Ve dnech 3. a 4. května 1937 propukly ozbrojené boje mezi vládními republikánskými silami a milicemi anarchistů a poumistů. O několik dní později byla anarchistická revolta potlačena. Sovětská NKVD zneužila barcelonské krize k likvidaci řídicích struktur POUM. Navíc Moskva dosáhla demise předsedy vlády F. Larga Caballera. Jeho nástupcem se stal levicový socialista Juan Negrín (1889-1956), jehož základní devízou byla bezvýhradná vstřícnost vůči Sovětskému svazu. Stalin také chápal Negrínův kabinet jako „vládu přátel, zavázanou plnit naše doporučení.“ Epilogem událostí v Barceloně bylo zatčení vedoucího představitel POUM Andrése Nina 16. června 1937 a jeho následné zavraždění rezidentem sovětské NKVD Alexandrem Orlovem (vl. jménem Leon Feldbin) při fin-govaném útěku z vězení v Alcalá de Henares v noci na 24. července 1937.

Národní Španělsko

V druhé polovině roku 1936 krystalizovala mocenská role generála Francisca Franka, který se stal „caudillem“ národního Španělska. V povstaleckém spektru dominovaly - vedle armády - tři hlavní politické proudy: a) Falanga, usilující o zásadní podíl na moci; b) monarchisté a c) tzv. tradicionalisté, tj. karlisté. Monarchisté neměli příliš velké zázemí, ovládali málo početné milice

„Renovación Española“, ale ovlivňovali část důstojnického sboru armády. Mezi karlisty probíhal spor „nesmiřitelných“ a „kolaborantů“, kteří požadovali úzkou spolupráci s Frankem. Generál odmítnul názorovou a organizační pluralitu budovaného státu a dekretem z 19. dubna 1937 vytvořil jediný politický celek - „Falanga Española y Tradicionalista y de las J.O.N.S.“ - který absorboval falangisty, karlisty, monarchisty, katolíky a další pravicové subjekty. Tato unifikace znamenala konsolidaci frankismu jako specifického autoritativního systému. Od 19. dubna byla veškerá moc koncentrována v caudillových rukou. V lednu 1938 Franco jmenoval svou první vládu a v březnu téhož roku vydal důležitý programový dokument - Statut práce, v němž dominovala idea silného státu a myšlenka katolické sociální spravedlnosti. Na druhé straně Statut zakazoval jakékoliv stávkové či rezistenční, pracovní spory měly řešit zvláštní soudy. Tento princip „závazné společenské charty“, kdy nesporné sociální vymoženosti jsou placeny naprostou poslušností vůči státu, je charakteristický nejen pro pravicově orientované autoritativní státy, ale i pro komunistické režimy. Španělský Statut práce se od většiny z nich odlišoval důrazem na sociální doktrínu katolické církve. Typologické vymezení politického systému, který vzešel z kruté občanské války je velmi obtížné. Marxisticky orientovaná historiografie charakterizovala Frankův režim jako čistě fašistický, aniž by blíže specifikovala jeho proměny v čase. Do roku 1945 se skutečně jednalo o silně represivní režim s charakteristickými prvky totality, ale nebyla to klasická fašistická diktatura italského či německého typu. Jediná vládní strana měla omezenou roli a scházela i pevně daná ideologie.

Pád republiky

Na sklonku roku 1938 se pronikavě zhoršila vojenská situace Španělské republiky. Národní síly zatlačily vládní jednotky na východní břeh Ebra a 23. prosince zahájily rozsáhlou ofenzívu v Katalánsku. Technické převaze třístatisícové armády čelily vyčerpané republikánské divize. Dne 26. ledna 1939 vstoupily italské kolony do Barcelony a v únoru padlo celé Katalánsko. V rukou republikánů zůstala čtvrtina španělského území ve střední a jihovýchodní části země. Vláda stále disponovala početnou armádou, ale porážka v Katalánsku podlomila její vůli k odporu. Negativně působila i atmosféra appeasementu v mezinárodních vztazích. Francie a Velká Británie přerušily 27. února diplomatické styky s republikou a uznaly Frankův režim.

Začátkem března se vzbouřilo válečné loďstvo v Cartageně a odplulo do tuniské Bizerty. V noci na 5. března 1939 se proti vládě Lidové fronty postavil velitel střední fronty plukovník Segismundo Casado López. Ve spolupráci se

socialistou Julianem Besteirem vytvořil tzv. Juntu národní obrany, která zahájila boj s komunisty. Lidová fronta se rozpadla a členové Negrínova kabinetu opustili zemi. Po osmidenních bojích junta ovládla Madrid a začala vyjednávat s představiteli národního Španělska o uzavření příměří. Franco žádal bezpodmínečnou kapitulaci. Ráno 26. března frankisté zaútočili na Madrid, Casadova junta uprchla do Velké Británie a obrana hlavního města se rozpadla. Do konce měsíce vítězové obsadili celé území republiky a 1. dubna 1939 válka skončila.

IX. Politika usmíření

Politika tzv. appeasementu bývá obvykle spojována s druhou polovinou třicátých let, ale její charakteristické příznaky se objevily v britské zahraniční politice již krátce po Hitlerově nástupu k moci. MacDonaldova vláda přiznala například již v březnu 1933 nacistickému Německu právo na paritu ve zbrojení a kladně přijala Mussoliniho projekt „paktu čtyř“. Tolerance vůči Berlínu byla příznačná i pro britské armádní špičky. Výbor náčelníků štábů, který trvale působil na politickou administrativu, podcenil dosah německého zbrojení. Ve své výroční zprávě za rok 1933 zdůraznil, že „bude trvat ještě mnoho let, než se Německo stane solidní vojenskou silou“. Na druhé straně však v téže zprávě konstatoval: „Jakmile si Německo opět uvědomí svou sílu, bude realizovat své cíle ve válce na východě, přičemž na západě se spokojí s obranou.“

Plukovník M. Hankey, tajemník Imperiálního výboru obrany a šedá eminance britské politiky té doby, zkoumal situaci přímo v Německu. V obsáhlé informaci napsal, že „celková tendence německé zahraniční politiky je zaměřena na východ“. Jeho poznámky o nacistické skutečnosti měly značný ohlas. Hankey referoval o své studijní cestě i na zasedání kabinetu 5. září 1933. Na začátku roku 1934 předložil Hankey návrh na „odzbrojovací kompromis“ mezi Francií a Německem. Navrhoval paritu mezi Wehrmachtem a francouzskou kádrovou armádou, což bylo více, než sami Němci v té době požadovali.

V klíčovém dokumentu Imperiálního výboru obrany z roku 1934 - „Základní principy britské strategie“ - představovalo nacistické Německo vzdálenou, mlhavou hrozbu. Bezpečnostní priority spočívaly v udržení námořní převahy, v obraně Egypta, Palestiny, Suez a Indie, záštítě metropole a teprve na posledním místě figurovala obrana Nizozemí, Belgie a přístavů v prostoru Lamanšského průlivu. MacDonaldova vláda rigorózně postupovala v duchu těchto interních koncepcí a rozborů. Tak například nedůvěra vojáků v možnosti obrany britských zájmů na Dálném východě ovlivnila MacDonalduv a Simonův přístup k japonské agresi vůči Číně v letech 1931-1932. Obdobně i memorandum, které 30. ledna 1934 předal britský velvyslanec Phipps Hitlerovi, vycházelo z názorů Imperiálního výboru obrany a Výboru náčelníků štábů. Obsahovalo souhlas s tím, aby Německo vybudovalo armádu o 300 000 mužích, která by byla vybavena i těžkou výzbrojí. Spolupráci s Německem v tomto čase prosazoval i Anthony Eden, jehož sondážní návštěva Hitlera v únoru 1934 byla příznivě komentována na obou stranách. Určitou výjimkou mezi britskou politickou elitou byl stálý zástupce ministra zahraničí sir Robert Vansittart, který realisticky hodnotil důsledky Hitlerova příchodu k moci.

V memorandu z dubna 1933, které adresoval ministru Simonovi, akcentoval v případě Hitlerova vnitropolitického úspěchu nebezpečí evropského válečného konfliktu. Na přelomu let 1933 a 1934 se snažil přesvědčit vládu, že „nacionalistická kampaň Německa proti Rakousku není izolovaným aktem, ve kterém Velká Británie není přímo zainteresována, ale je článkem celého řetězu akcí, které budou Anglii stále více ohrožovat, až jednoho dne Hitler předstoupí se svými požadavky vůči našemu loďstvu a koloniálnímu impériu“. Tyto názory však byly britskou politickou špičkou odmítány a Vansittart se postupně stával nepohodlnou osobou. Ve Foreign Office se proti němu vytvářela opozice, jejímž čelným představitelem byl i vysoký úředník ministerstva E. H. Carr. Ten již ve svém memorandu o rakouské otázce z února 1934, adresovaném ministru Simonovi, naznačil základní kontury politiky usmíření. Předně konstatoval, že nezávislost Rakouska je „záležitostí minulosti“ a formuloval dvě možné alternativy budoucího vývoje - pohlčení Rakouska Německem nebo italský politický protektorát, přičemž preferoval německé řešení. Dospěl k závěru, že „italská varianta nemá dlouhodobou perspektivu a navíc je neefektivní. Panství Italů v Rakousku by trvale znemožnilo dorozumění mezi Paříží a Římem“. Velká Británie měla podle E. H. Carra usilovat o dohodu s Hitlerem, neboť jeho vláda měla již stabilní ráz. Podle něj by uvažovaná dohoda neměla být „limitována Rakouskem a střední Evropou. Německo potřebuje Sudety, osud nezávislého Československa je nejistý. Celá podunajská oblast se postupně změní v zónu politického a hospodářského vlivu Německa. To vše přinese Velké Británii značné výhody, neboť střední Evropě konečně získá politickou a hospodářskou stabilitu. Německý obchod bude orientován na trhy, na kterých Spojené království není bezprostředně zainteresováno. Souběžně se tak vytvoří i předpoklady pro italsko-francouzské spojenectví“.

Italsko-etiopská válka

Pro fašistickou Itálii byla územní expanze východiskem z vleklé hospodářské krize, umocněné v roce 1930 světovým ekonomickým kolapsem. Italské výboje směřovaly na Balkán a do Afriky, kde Mussolini navázal na koloniální tradici země. Po roce 1933 musel duce respektovat sílu německého zájmu o balkánský prostor a postupně začal akcentovat své africké ambice. Na sklonku roku 1934 Mussolini záměrně vyprovokoval ozbrojený konflikt u etiopské oázy Wál Wál. V dějinách diplomacie 20. století je problematika změny italských priorit složitou tematikou. Aktivita Říma se střetávaly i spojovaly s angažovaností Francie, Velké Británie a Německa ve středomořské oblasti. V Lavalových představách měla být „latinská sestra“ součástí protiněmecké

bariéry. Kalkuloval s dosavadními rozpory obou autoritativních režimů a nabídl Itálii partnerský svazek. V prosinci 1934 sondovalo situaci francouzské velvyslanectví a jeho zpráva byla optimistická. Benito Mussolini akceptoval nabídku Paříže, kterou chápal jako určitý nástroj nátlaku vůči Německu. Důležitá byla i úvaha o předpokládané toleranci Francie vůči jeho africkému programu.

Dne 4. ledna 1935 přijel Pierre Laval do Říma k rozhovorům s Mussolinim. Jejich výsledkem bylo uzavření italsko-francouzské dohody, podepsané 7. ledna v Palazzo Venezia. Obě strany se zavázaly ke vzájemným konzultacím v případě ohrožení rakouské nezávislosti. Itálie uznala Tunisko za oblast vylučného zájmu Francie a sama získala menší území v Libyi a ve Francouzském Somálsku. Do jejích rukou přešla i správa důležité železnice z Džibuti do Addis Abeby. Laval a Mussolini se také shodli na negativním hodnocení německého zbrojení a požadovali jeho smluvní limitování. Francouzská veřejnost byla uspokojena protiněmeckým ostřím římské dohody a zahrnuje svého ministerského předsedu chválou. O důvěrné konverzaci obou státníků na recepci francouzské ambasády 6. ledna večer nebylo tehdy nic známo. Oficiální zápis rozhovoru mezi čtyřma očima nebyl pořízen, ale Mussolini později vždy tvrdil, že právě na této intimní schůzce získal od Lavala souhlas k expanzi do Etiopie. Další vývoj francouzsko-italských vztahů duceho slova nepřimo potvrdil.

Velká Británie považovala italskou aktivitu ve východní Africe za ohrožení svých zájmů v celé oblasti Rudého moře. Baldwin vyslal v červnu 1935 do Říma ministra pro záležitosti Společnosti národů Anthonyho Edena, ale jeho mise ztroskotala, přestože Mussolinimu nabídl - bez vědomí Addis Abeby - část etiopského území. Na jaře roku 1935 Itálie zahájila vojenské přípravy, soustředila značnou ozbrojenou sílu v Eritreji a vyvolávala četné hraniční konflikty. Znepokojená Společnost národů vytvořila tzv. Výbor pěti, složený ze zástupců Velké Británie, Francie, Španělska, Turecka a Polska, který měl hledat a prosazovat mírové urovnání italsko-etioopského sporu. Jeho snaha o formulaci oboustranně přijatelného kompromisu byla sabotována nejen Mussolinim, ale i Lavalem, který se netajil svou vizí italského protektorátu nad dosud suverénním státem.

Mezitím Německo, zneklidněné podpisem římské dohody a následnou schůzkou ve Strese, sice zachovalo v otázce Rakouska pevný postoj, ale jinak Itálii oznámilo, že nemá námitky vůči její africké politice. V polovině srpna skončila bez konkrétního výsledku pařížská jednání mezi zástupci Velké Británie, Francie a Itálie. Mussolini již finalizoval válečné přípravy a nebyl ochoten je zastavit. Tuto skutečnost zdůraznil i Litvinov ve své zprávě Stalinovi v předvečer zahájení zříjového pléna Společnosti národů. Duce 6. září

odmítl jednat s císařem Haile Selassiem (1892-1975) a varoval mezinárodní společenství před solidaritou s „jednou barbarickou zemí“. Pět dní po tomto rozhlasovém projevu - 11. září 1935 - vystoupil v Ženevě nový britský ministr zahraničí sir Samuel Hoare (1880-1959) a důrazně oponoval Mussoliniho rétorice. Obava z narušení dosavadního statu quo ve východní Africe motivovala britskou politickou elitu k vyjádření otevřeného nesouhlasu s postupem Itálie. Navíc se blížily parlamentní volby a Hoarovým projevem výrazně stouply naděje konzervativní strany na vítězství. Admiralita přesunula část domácí flotily do Středozeří, tato demonstrace síly byla výstrahou Římu, připomenutím pozic a role Velké Británie v oblasti Afrického rohu. O několik měsíců později Britové ustoupili, jakmile poznali, že italský útok bezprostředně neohrožil jejich koloniální zájmy v povodí Nilu.

V noci na 3. října 1935 překročila více než stotisícová italská armáda generála Emilia de Bona etiopské hranice a zahájila pochod na Addis Abebu. Moderní zbraně drtily zoufalý odpor špatně vyzbrojených císařských jednotek. Dne 7. října Rada Společnosti národů označila Itálii za agresora a vyhlásila vůči ní sankce, které o dva dny později podpořilo padesát členských států organizace. V polovině listopadu vstoupily sankce v platnost. Týkaly se embarga na dodávky zbraní a munice do Itálie, omezení jejího obchodního kontaktu, ale nákupy ropy zůstaly nedotčené. Pro italské lodě také zůstal zachován volný průjezd Suezem. Mussolini později řekl Hitlerovi: „Kdyby Společnost národů poslechla Edena a hospodářské sankce uplatnila i na naftu, musel bych se do osmi dnů stáhnout z Etiopie a byla by to pro Itálii katastrofa.“ Rostoucí znepokojení veřejnosti sice nakonec donutilo Ženevu k souhlasu s ropnými sankcemi, ale bylo již pozdě a většina dodavatelů - včetně Sovětského svazu a Spojených států - je neuplatnila.

Přístup Sovětského svazu k Itálii nebyl jednoznačný. Na jedné straně Litvinov a jeho zástupce Potěmkin vystupovali ve Společnosti národů proti italské agresi a slovně podporovali bránící se Etiopii, na druhé straně Politické byro ÚV VKS (b) mělo zájem o pokračování komerčního vztahu s Římem, především v oblasti zbrojního průmyslu. Lidový komisař zahraničního obchodu A. P. Rosengolc informoval 27. října Stalina, Molotova a Kaganoviče o existujících kontraktech - firma Ansaldo dodávala válečnému námořnictvu lodní turbíny, loděnice Orlando stavěly pro Sovětský svaz křižník, Fiat vyráběl pro letecké závody obráběcí stroje, obdobně i firma Cerutti. Zrušení těchto zakázek by - podle Rosengolcova vyjádření - ohrozilo obranné úsilí země. Rada lidových komisařů poté rozhodla vyloučit ze sankcí italské zbrojní komodity a pokračovat v jejich splácení dodávkami ropy.

Vrcholem britsko-francouzské ústupnosti vůči Mussolinimu byla tzv. Laval-

Hoarova dohoda z 9. prosince 1935, Obsahem tohoto dokumentu byla výměna území mezi Etiopií a Itálií. Afričané měli získat assabský přístav na pobřeží italské Eritreje, ale Itálii by naopak postoupili celou provincii Ogaden. Císaři Hailemu Selassiemu by zůstalo jen amharské jádro jeho státu. Navíc se měl podrobit dohledu Společnosti národů a přiznat Itálii mimořádné obchodní a hospodářské výhody. Záměrnou indiskrecí francouzských novinářů Tabouisové a Pertinaxe pronikla smlouva o rozdělení Etiopie na veřejnost a vyvolala velký skandál. Dohoda byla nazvána zradou a legalizací italské agrese. Rozbouřená hladina politického života ve Francii a ve Velké Británii přivodila pád obou signatářů dohody. Ještě v prosinci odstoupil Samuel Hoare - jeho nástupcem se stal Anthony Eden - a britská vláda se od celé záležitosti distancovala. Zanedlouho padl Pierre Laval a nový francouzský kabinet vytvořil Albert Sarraut (1872-1962). Jeho ministrem zahraničí se stal Pierre Flandin (1889-1958).

Nacistické Německo sice v říjnu 1935 vyhlásilo neutralitu, - „čas na boj mezi statickými a dynamickými národy stále ještě nenastal“ - ale již na sklonku měsíce - po skončení podzimních manévrů Wehrmachtu - vystoupil Hitler před důstojnickým sborem a podpořil italskou intervenci. Obdobně se s Římem solidarizoval i J. Goebbels ve svém projevu ze 17. prosince. Berlínu válka zcela vyhovovala, neboť poutala pozornost západních mocností ke Středomoří a k východní Africe.

Po zveřejnění Laval-Hoarovy dohody Mussolini odmítl jakýkoliv kompromis a pokračoval v dobývání Etiopie. Přes nasazení moderní vojenské techniky, včetně letadel a otravných plynů, vzdorovala etiopská armáda do jara 1936. Na konci března etiopské velení upustilo od účinné taktiky manévrovací války a vsadilo vše na „rozhodující“ protiofenzívu u jezera Angaši. Italové využili této příležitosti a svým dělostřelectvem a přehradnou kulometnou palbou zmasakrovali útočící vlny etiopských bojovníků. Dne 5. května vstoupil maršál Pietro Badoglio (1871-1956) do Addis Abeby. Císař odešel do londýnského exilu a obě západní demokracie v roce 1938 uznaly italskou okupaci Etiopie. Porážená země se stala součástí Italské východní Afriky. Trvala však organizovaná gerila, která vázala značný počet italských jednotek. O účinnosti ozbrojeného odboje svědčí mj. fakt, že v letech 1937-1941 utrpěli Italové větší ztráty než za války 1935-1936.

Remilitarizace Porýní

Podle 42. a 44. článku versailleské dohody bylo porýnské pásmo v šíři 50 kilometrů demilitarizováno. Francouzská diplomacie se tímto opatřením

snažila zabezpečit své hranice s Německem a zabránit tak nenadálému vojenskému přepadu. Současně měla odkrytou a usnadněnou cestu na východ v případě uvažované pomoci střeoevropským spojencům. Obnovení branné povinnosti v Německu 16. března 1935 se stalo začátkem systematické revize poválečného statu quo. Obavy z protiakce signatářů pařížských mírových dohod, především Francie, silné zejména ve velitelské elitě Wehrmachtu, byly rozptýleny shovívavým postojem Velké Británie, která ve snaze čelit francouzsko-italskému sblížení, tolerovala německou aktivitu v mezinárodním dění. Vstřícný přístup Londýna se projevil na konferenci ve Strese a podpisem britsko-německé námořní dohody 18. června 1935, která nacistům dovolovala vybudovat válečné loďstvo v síle 35 % britské tonáže a 100 % v ponorkách.

O vstupu do údolí Rýna začali v Berlíně uvažovat v létě roku 1935. Na červnovém zasedání Říšského výboru obrany vystoupil s touto myšlenkou plukovník generálního štábu Alfred Jodl. V přípravě remilitarizace porýnského pásma se nacistická diplomacie snažila o udržení korektního vztahu s Velkou Británií, usilovala o prohloubení svazku s Itálií, čímž částečně izolovala Francii. V únoru 1936 bylo mezi Berlínem a Římem dosaženo shody o italské negaci Locarna. Po zahájení války v Etiopii a zejména po vyhlášení sankcí, Itálie opustila svou dosavadní protiněmeckou orientaci v Rakousku. Duce neustále ubezpečoval německého velvyslance Hassela o zákonitě agónii streské politiky. Začátkem ledna 1936 opětovně potvrdil velvyslanci obrát v rakouské otázce a souhlasil i s odmítnutím Locarna. Řím se tak zařadil po bok nacistického Německa a vzdal se samostatných aspirací ve střední Evropě. Tato skutečnost silně zjednodušila přípravy k obsazení Porýní. Berlín dobře znal názor francouzského generálního štábu o nemožnosti francouzského boje proti Německu bez italského krytu. Logickou tečkou za tímto vývojem německo-italského vztahu byl podpis říjnového protokolu o vzniku osy Berlín-Řím. V únoru 1936 sice Eden Francii potvrdil platnost britského podpisu garančního paktu, ale Imperiální štáb obrany již nepovažoval zachování statu quo na Rýně za vitální zájem vlády Jeho Veličenstva.

V Německu vrcholily přípravy k remilitarizaci Porýní v prvních týdnech roku 1936 a jak politická, tak vojenská elita nepochybovala o prospěšnosti tohoto kroku. Spory se týkaly pouze jeho realizace. Zahraniční úřad generálního štábu upozorňovaly Hitlera na nutnost bezpodmínečně obezřetného postupu a dokládaly, že v žádném případě si Německo nemůže v dané situaci dovolit riskovat válečný konflikt. Požadovaly především diplomatickou aktivitu a jen v krajním případě souhlasily s přímým vojenským obsazením. V klíčovém okamžiku se však podřídily Hitlerovi, který byl odhodlán uskutečnit vojenský pochod do Porýní.

Nebylo také náhodné, že první signály konkrétní německé aktivity v Porýní se objevily v souvislosti s podpisem francouzsko-sovětského paktu. Ministr zahraničí von Neurath neustále upozorňoval novináře akreditované v Berlíně, že uzavření spojenecké smlouvy bylo v rozporu s duchem Locarna, a tudíž ani Německo se nemusí napříště cítit vázané jeho klauzulemi. Ratifikace paktu ve francouzské poslanecké sněmovně na konci února, podpora Itálie a celkové zneklidnění Paříže z možného porušení garančního paktu, urychlily německou akci. Začátkem března 1936 vydal ministr Werner von Blomberg (1878 - 1946) příslušnou směrnici, v sobotu 7. března vstoupily tři německé divize do demilitarizované zóny a obsadily mj. Cáchy, Trevír a Saarbrücken. Při prvním střetu s Francouzi se měly urychleně stáhnout. Hitler prožíval dramatické chvíle. Později se přiznal: „Nikdy jsem neměl takový strach jako za porýnské akce. Kdyby to byli Francouzi mysleli vážně, utrpěl bych největší politickou porážku.“ Porušení versailleské mírové smlouvy bylo doprovázeno komplexem návrhů - na vytvoření oboustranného demilitarizovaného pásma, uzavření letecké konvence a posléze i smlouvy o neútočení. Hitler zvolil stejnou taktiku jako 16. března předešlého roku, kdy obnovení branné povinnosti v Německu doprovodil košem mírových nabídek.

Ve Francii zavládla stísněná nálada a bezradnost. Výsledkem mnohahodinového jednání francouzského kabinetu bylo zjištění, že Paříž nemůže bez Velké Británie nic dělat. Ostatně britský velvyslanec okamžitě varoval pařížskou vládu před „nedohodnutými opatřeními“. Francie se tvářila chladně i k podpoře, kterou ji nabídlo Československo a jeho malodohodoví spojenci. Jak napsal Robert Kvaček: „Bez ohlasu upozorňoval čs. vyslanec v Paříži Osuský na to, že Locarno je posledním pozůstatkem francouzské jistoty na Rýně, dále, že jde o kolektivní bezpečnost a Hitlerem navrhovaná rovnoprávnost na Rýně v praxi znamená, že Německo opevní své hranice, čímž Francie nebude moci splnit své závazky vůči svým spojencům ve Střední Evropě.“

Francie stále spoléhala na Velkou Británii, ale veřejné mínění na ostrovech - potenciální opora Paříže - bylo ovlivněno rozsáhlou defetistickou propagandou. Na konferenci signatářů Locarna, svolané na žádost Francie na 10. března do Paříže, vyslala Británie Edena, ale zřejmě z obavy před jeho protiněmeckými reakcemi, mu byl za partnera vybrán germanofilský lord strážce pečeti Edwarda Halifaxe (1881-1959). Ten se také na konferenci v Hodinovém sálu ministerstva zahraničí zasloužil o zlomení nesmělého francouzského odporu. Flandiněm požadované sankce byly okamžitě smeteny ze stolu. Belgie podpořila Velkou Británii a zástupci Itálie v průběhu celého jednání většinou mlčeli. Konference pokračovala ještě v Londýně, ale již jen pouze konstatovala německé porušení versailleské smlouvy. Snad jediným pozitivním výsledkem

bylo uzavření dohody o spolupráci britského a francouzského generálního štábu, která sice zapůsobila na francouzské veřejné mínění, ale větší cenu prakticky neměla.

Porýnský problém byl ještě diskutován na mimořádném zasedání Rady Společnosti národů v britské metropoli. Diskuse v salónku královny Anny ve Svatojakubském paláci bohužel potvrdila toleranci vůči vzestupné agresivitě nacistického Německa. Projednávané memorandum o tzv. Novém Locarnu nepřekročilo pro odpor pozvaného Německa - bylo zastupováno Joachimem von Ribbentropem (1893-1946) - a zjevnou pasivitou Velké Británie, stadium teoretických úvah. Společnost národů pouze potvrdila závěry konference signatářů Locarna. Ribbentrop mohl s klidným svědomím oznámit Hitlerovi, že „již nějaké další vážné komplikace nemusíme očekávat.“

Březen 1936 byl významným mezníkem v dějinách meziválečné Evropy, neboť remilitarizace Porýní byla prvním konkrétním krokem na cestě k nové světové válce. Francie se vzdala svobody akce, zcela se podřídila Velké Británii a ta ještě v témže roce rozvinula politickou koncepci usmiřování.

V květnu 1936 navštívil státního tajemníka francouzského ministra zahraničí Alexise Légera nový americký velvyslanec v Paříži William Bullitt. V informativní depeši do Washingtonu tlumočil chmurnou vizi politika a básníka v jedné osobě: „Léger řekl, že dokončení výstavby opevnění na hranicích Německa, Francie a Belgie vytvoří čínskou zeď kolem Evropy. Francie a Británie budou odděleny od střední Evropy a všechny tamní státy budou vydány na milost a nemilost Německa. Bude-li výstavba německých opevnění dokončena, bude mít střední Evropa jen jednu budoucnost - nadvládu Německa.“

Malá dohoda byla zaskočena francouzskou reakcí na německý vstup do Porýní a obávala se dalšího vývoje. Jugoslávský vyslanec v Paříži Purić Osuskému otevřeně řekl: „Když Francie bez Anglie nepodnikla nic pro sebe, určitě bez ní neudělá nic ani pro Rakousko, Československo a Jugoslávii.“ Bělehrad ostatně již nepokládal tradiční spojenectví s Francií za účinné a začal se orientovat na Berlín, od kterého žádal záštitu proti možnému útoku Itálie a odmítnutí maďarského a bulharského územního revizionismu. Byl ochoten ustoupit v Rakousku, neboť se více obával restaurace Habsburků než případného anšlusu.

Ve dnech 6. až 8. května 1936 se uskutečnila v jugoslávském hlavním městě schůzka Stálé rady Malé dohody, první od 7. března. Ve skeptické atmosféře se prosadilo poznání faktického nezájmu západních mocností o budoucí osud malých států ve střední a východní Evropě. Představy o možné mocenské roli malodohodového svazku totálně ztroskotaly. Maďarský revizionismus zůstal

sice i nadále určitým integračním faktorem, ale již poměr k nacistickému Německu byl odlišný. Narůstající československo-německé napětí bylo pro Bělehrad a Bukurešť motivem k hledání vlastní cesty k dohodě s Berlínem.

Mezitím pokračovalo německé zbrojení. V srpnu 1936 berlínská vláda prodloužila vojenskou prezenční službu z jednoho na dva roky a na konci roku již disponovala čtrnácti kompletními armádními sbory a jednou jezdeckou brigádou. Součástí tohoto programu bylo i budování komunikační infrastruktury - stavěly se dálnice, mosty, letiště. Angažovanost Německa a Itálie ve Španělsku vytvořila předpoklady pro formování osy Berlín-Řím. Oficiální dohoda mezi Itálií a Německem byla podepsána 25. října 1936. Berlín uznal italskou anexi Etiopie. Oba signatáři se dále dohodli o společném postupu ve Výboru pro nevměšování do španělské války a uznali Frankovu prozatímní vládu. O měsíc později podepsalo Německo s Japonskem Pakt proti Kominterně. Tyto dvě smlouvy se staly základem pozdější válečné Osy.

Waldenka (2000): 143-151

X. První oběti - Rakousko, Československo, Čína

Pro budoucí zaměření německé expanze měla zásadní důležitost Hitlerova schůzka s představiteli branné moci a Zahraničního úřadu 5. listopadu 1937. V programovém projevu Hitler konstatoval, že „cílem německé politiky je zachování národa a jeho rozšíření“. Opakoval nacistické argumenty o nedostatku vhodné zemědělské půdy pro německý národ a za jediné východisko pokládal získání „zemědělsky užitečného prostoru“ v Evropě. Prohlásil: „Proto musí říše bezpodmínečně jednat, nejpozději v letech 1942 až 1945, neboť dokončí vyzbrojení, které by při dalším otálení zastaralo.“ Za první cíl války označil souběžné pokoření Rakouska a Československa. Neskrýval, že smlouvu s Polskem zachová tak dlouho, pokud se mu hodí a vyjádřil i názor, že „Anglie a nejspíše i Francie již ve vši tichosti Čechy odepsaly“.

Koncem listopadu 1937 odjel do Německa lord strážce pečeti Halifax. Cílem cesty byla diskuse o problémech středoevropského prostoru. V důvěrných rozhovorech s Hitlerem v Berchtesgadenu Halifax zdůraznil britský nezájem na střední a východní Evropě: „Nevylučuje se jakákoli změna statu quo v Evropě, tím se míní Gdaňsk, Rakousko a Československo... Anglie má zájem na tom, aby k těmto změnám došlo pokojnou evolucí a aby bylo možno vyvarovat se metod, které by mohly způsobit další otřesy jak pro vůdce, tak pro jiné státy. Jestliže by mohlo být dosaženo rozumného řešení se svobodným a dobrovolným souhlasem těch, jichž se hlavně týká, my jistě nemáme v úmyslu tomu bránit.“ Britský premiér Neville Chamberlain (1869-1940) komentoval Halifaxovu návštěvu ve svém deníku zcela jasně: „Nevidím důvodu, proč bychom nemohli říci Německu - dej nám uspokojivé záruky, že nepoužiješ síly, když se chceš vypořádat s Rakušany a Čechoslováky, a my ti dáme podobné záruky; že nepoužijeme síly, abychom zabránili změnám, budeš-li jich chtít dosáhnout mírovými prostředky.“ Výsledek schůzky potvrdil předchozí Hitlerovy závěry. Británie dala Německu zelenou pro akce vůči Rakousku a Československu, ale současně dokumentovala i svoji slabost. Hitler připravoval válku, pokládal střední a východní Evropu za německou sféru vlivu, těžil z politiky appeasementu, ale nikdy se nezřekl výbojů na západě. Appeaseři, aniž si to uvědomovali, připravovali i útok proti vlastním zemím.

Anšlus Rakouska.

V červnu 1937 vydal německý ministr obrany generál-polní maršál Blomberg „Směrnici pro jednotnou válečnou přípravu branné moci“. V její třetí

části byla podrobně rozpracována idea válečného napadení Rakouska, tzv. plán „Otto“. Podle tohoto dokumentu mělo být „účelem této operace přinutit zbraněmi Rakousko, aby se zřeklo restaurace monarchie. Využívající rakouského vnitřního politického rozdělení postoupí německé síly ve všeobecném směru na Vídeň a zlomí každý odpor“.

Německo-rakouské vztahy byly určeny bilaterální smlouvou, kterou 11. července 1936 podepsali spolkový kancléř Kurt Schuschnig (1897-1977) a německý vyslanec Franz von Papen. Její litera vytvořila předpoklady pro rozsáhlé hospodářské a politické pronikání říše, jejímž spojencem se přirozeně stali rakouští nacisté. Osa Berlín-Řím oslabila mezinárodní postavení Vídně, která se již nadále nemohla spoléhat na italskou záštitu. Schuschnigova vláda byla silící aktivitou nacistů donucena v lednu 1938 k policejnímu zásahu proti jejich vídeňskému ústředí. Nalezené dokumenty potvrdily německou zainteresovanost na destabilizaci rakouského vnitropolitického dění. Otevřená krize vypukla po 4. únoru 1938, kdy Hitler náhle odvolal Papena. Vyslanec se poté na Berghofu setkal s Hitlerem a byl okamžitě pověřen doručením naléhavého pozvání rakouskému kancléři k osobnímu jednání s jeho německým protějškem. Schůzka byla stanovena na 12. února. Hitler neoponechal nic náhodě. Cestu na Berghof lemovali příslušníci nacistické „rakouské legie“ a v rezidenci Schuschniga očekávali - vedle „vůdce a říšského kancléře“ - bojovně naladěni generálové Keitel, von Reichenau a Sperrle. Konverzaci zahájil Hitler vodopádem kritických slov: „Rakousko neudělalo nic, co by prospělo Německé říši. Celé jeho dějiny jsou nepřetržitou národní zradou - dnes stejně jako v minulosti. Ale tato dějinná protismyslnost musí už konečně přestat. Říkám vám, pane Schuschnigu, jsem pevně odhodlán s tím vším skoncovat.“ Po obědě byly pozvaným hostům - vedle kancléře byl přítomen i rakouský ministr zahraničí Quido Schmidt - předloženy německé podmínky: amnestie pro všechny uvězněné nacisty, jmenování vůdce rakouské NSDAP A. Seyss-Inquarta (1892-1946) ministrem vnitra a dr. Hanse Fischböcka ministrem financí, souhlas s vytvořením hospodářské unie mezi oběma zeměmi. Schuschnig vzdoroval do nočních hodin a kapituloval až těsně před půlnocí, kdy mu Ribbentrop oznámil Hitlerův verdikt: „Pokud nebude souhlasit, okamžitě přistoupím k okupaci jeho země.“

Po návratu do Vídně se kancléř ještě pokusil manévrovat. Měl podporu části veřejnosti a spoléhal na připravované referendum o budoucnosti země. Voliči se měli rozhodnout mezi připojením k Německu a obnovením habsburské monarchie. Hitler byl informován o Schuschnigově záměru 9. března a okamžitě se rozhodl jednat. „Prozřetelnost“ se dostavila. Souběžně se zahájením příprav k vojenské invazi byla zainteresována i německá diplomacie. Ostatně

některé státy byly již delší dobu skeptické vůči možnosti uchování nezávislosti Rakouska. Polský ministr zahraničí Beck potvrdil Göringovi již 22. února souhlas své vlády s očekávaným anšlusem Rakouska. Jugoslávie se více obávala návratu Habsburků než pohlcení Rakouska Německem. Hitlerovi to řekl předseda vlády Milan Stojadinović (1888-1961) 17. ledna 1938. Do Londýna byl s vysvětlujícím dopisem poslán Ribbentropův tajemník Reinhard Spitzky a „vůdce“ osobně napsal Mussolinimu. Francie sice nešetřila slovy o obraně svých životních zájmů, ale středoevropské spojence tajně upozornila, že nepodnikne nic bez Velké Británie. Mezitím se v Berlíně horečně pracovalo na scénáři nadcházejících dnů. Hitler s překvapením zjistil, že vojáci mohou přisunout k rakouským hranicím pouze dva armádní sbory. Profesionálové na Zahraničním úřadě prosazovali politickou alternativu, tj. prezentaci rakouské žádosti o intervenci. Státní sekretář Ernst von Weizsäcker (1882-1951) si zapsal do deníku: „Především trvám na tom, abychom vyřídili vnitropolitické záležitosti v Rakousku tak, abychom byli od nich požádáni zasáhnout, abychom se z toho z historického hlediska šťastně vyvlékli.“

V odpoledních hodinách 11. března 1938 příprava anšlusu kulminovala. Podle Hitlerových direktiv měl být Schuschnig vystřídán Seyss-Inquartem. Režii celého dění převzal H. Göring a jeho telefonáty s Vídní dokumentují poslední kapitolu dějin předválečného Rakouska. President Wilhelm Miklas (1872-1956) váhal s jmenováním Seyss-Inquarta a Göring žhaval linku na německou ambasádu: „Řekněte mu (tj. Miklasovi - V. N.), že si neděláme legraci. Pokud to Miklas nepochopil během čtyř hodin, pak mu řekněte, že má čtyři minuty na to, aby to pochopil teď.“ Rakouští nacisté vyšli do vídeňských ulic, provolávali slávu Hitlerovi a hrozili Miklasovi oběšením, nevyhoví-li požadavkům Berlína. Prezident posléze podlehl nátlaku, po 20. hodině odvolal Schuschnigovu vládu a vyzval armádu aby nekladla Němcům odpor. Kolem 22. hodiny byl do říšského kancléřství doručen Seyss-Inquartův telegram se žádostí o pomoc při „obnovení pořádku a udržení klidu a míru“.

V sobotu 12. března 1938 německá armáda obsadila Rakousko a Seyss-Inquartova prozatímní vláda souhlasila s připojením své země k říši. Je nutné objektivně konstatovat, že Wehrmacht byl velkou částí rakouské veřejnosti přivítán s nadšením a Hitlerova cesta do Vídně se změnila v opravdový triumf. Německo nyní získalo společnou hranici s Maďarskem, Jugoslávií a Itálií. Cesta na Balkán byla otevřena. Velká Británie a Francie, které garantovaly rakouskou nezávislost, nepodnikly nic na její obranu. Sovětský svaz sice anšlus rozhodně odsoudil, ale jeho možnosti byly omezené, neboť západní demokracie měly oprávněnou nedůvěru vůči bolševické diktatuře. Když sovětská vláda požádala 17. března o svolání konference evropských států k zajištění míru

a kolektivní bezpečnosti, Británie tuto iniciativu odmítla a francouzské i československé vládě doporučila anulování spojeneckých smluv s Moskvou.

Po anšlusu Rakouska se Francie pokoušela o novou politickou kombinaci ve střední Evropě, přičemž podpořila mocenské ambice sanačního Polska. Plukovník Józef Beck (1894-1944) se totiž pokoušel o vytvoření nového seskupení mezi Baltickým a Černým mořem, které by umožnilo Varšavě hrát roli velmoci. Francouzská vláda - v jejím čele v dubnu 1938 vystřídal Léona Bluma (1872-1950) Édouard Daladier (1884-1970) - usilovala opět o sblížení s Itálií a předpokládaná osa Paříž-Řím měla být podpořena svazkem Polska, Maďarska a Jugoslávie. Charakteristická byla faktická eliminace Československa. Obrat k Itálii však byl sázkou na mrtvého koně. V polovině dubna 1938 byla sice podepsána další britsko-italská dohoda, ale Mussolini již svým postojem k anšlusu Rakouska výrazně dokumentoval své spojení s Berlínem, které bylo okázale demonstrováno i při Hitlerově květnové návštěvě Říma. Bylo tedy zcela chybné, jestliže západní demokracie stále kalkulovaly s účastí Itálie v jakési protiněmecké bariéře.

Mnichovská dohoda

Československá republika byla budována jako stát se zastupitelskou parlamentní demokracií a tento charakter si udržela až do podzimu 1938. Vážným problémem bylo etnické složení státu. Oba národy, český a slovenský, které byly nositelem státotvorné myšlenky, představovaly podle sčítání lidu z roku 1921 asi 65, 5% obyvatelstva, takže 34, 5% připadlo na jiné národnosti. Hospodářsky a kulturně vyspělé německé etnikum tvořilo 23, 5% populace nového státního celku. S jeho vznikem nesouhlasilo a s jeho existencí se vnitřně neztotožnilo. V roce 1918 se dokonce pokusilo o separaci německých oblastí Čech a Moravy a integrita republiky musela být zajištěna vojenskou silou. Přestože Československo realizovalo snad nejliberálnější menšinovou politiku ve střední Evropě, německá minorita neustále hledala vazbu k sousednímu Rakousku a Německu. Vítězství nacistického hnutí v roce 1933 poskytlo sudetským Němcům slibnou naději na splnění národních tužeb, byť i za cenu rozbití Československa.

Vedle rakouského problému byla na oné listopadové schůzce Adolfa Hitlera s generalitou a diplomaty diskutována i československá otázka. V generálním štábu byl již vypracován tzv. „Zelený plán“ vojenského napadení ČSR a Hitler své hosty seznámil pouze s okamžitou konstelací mezinárodní politiky a potvrdil svůj úmysl realizovat „Fall Grün“ ve velmi blízké době. Vedle čistě vojenských aspektů, kalkuloval tento projekt i s aktivní pomocí německé menšiny.

Sudetoněmecká strana, založená v dubnu 1935, měla svou politickou a hospodářskou činností destabilizovat republiku a ulehčit tak plánovanému vojenskému zákroku Wehrmachtu. Na konci března 1938 přijal Hitler vedoucí představitel SdP Konrada Henleina (1898- 1945) a Karla Hermanna Franka (1898-1946), které zavázal ke spolupráci s NSDAP. Napříště měli sudetští Němci klást takové požadavky, které by byly pro československou vládu nepřijatelné. V duchu této instrukce formuloval Henlein na dubnovém sjezdu SdP v Karlových Varech osm bodů, jejichž realizace by znamenala vytvoření autonomního sudetoněmeckého celku uvnitř republiky. Až dosud Praha sudetoněmeckou aktivitu tolerovala, mj. uznala K. Henleina za jediného odpovědného představitele německé menšiny, ale úplné akceptování „karlovarských požadavků“ by přivedilo faktický zánik republiky. Svého druhu pokusem o kompromis bylo vypracování vládního návrhu národnostního statutu, jehož hlavním principem byla samospráva. Sudetoněmecká strana jeho první verzi samozřejmě odmítla.

Po anexi Rakouska převládl v britské politice mírný optimismus. Londýn předpokládal, že Československo není bezprostředně ohroženo. Odkazoval na nedávné, Göringovým „čestným slovem“ potvrzené bezpečnostní garance, ale současně požadoval od Prahy prohloubení dialogu se sudetskými Němci. Tuto politickou koncepci potvrdily britsko-francouzské porady na konci dubna a výsledkem byl i první velký nátlak na prezidenta E. Beneše, provedený společnou demarší britského a francouzského vyslance 7. května 1938. Přesuny části německých jednotek v Sasku znepokojily československou vládu, která 21. května vyhlásila částečnou mobilizaci. Povolání záložníků zapůsobilo nejen v Berlíně, kde mluvčí Zahraničního úřadu bagatelizoval obavy Prahy, ale i ve Velké Británii. Ta se obávala, že i přes neustále deklarovanou vstřícnost vůči Německu, by mohla být proti své vůli zatažena do válečného konfliktu. Také francouzská vláda se vyděsila a do Prahy vzkázala, že má zájem o uklidnění situace.

30. května Hitler vydal konečnou směrnici k „Zelenému plánu“. Začínala slovy: „Je mým nezměnitelným rozhodnutím zničit Československo vojenskou akcí v blízké budoucnosti.“ Henlein nebyl perspektivou ozbrojeného střetu příliš nadšen, při červencové návštěvě wagnerovského festivalu v Bayreuthu se pokusil Hitlerovi rozmluvit použití síly, ale ten jakoukoli diskusi odmítl se slovy „vojáci mého mladého Wehrmachtu potřebují pocítit zápal boje.“ V srpnu přijel do Československa „nezávislý zprostředkovatel“ lord Walter Runciman (1870-1949) s doprovodem. Touto misí ho pověřila britská vláda, která se za každou cenu chtěla vyhnout válce. Runciman jednal jak s prezidentem Benešem, premiérem Hodžou, tak s Henleinem. Těmito rozhovory dosáhli

sudetští Němci zmezinárodnění svého politického úsilí, které stále více směřovalo k prosazení separace pohraničního území. Runciman také nakonec odmítl Prahou navrhované autonomní řešení a ve své zprávě označil spolužití Čechů a Němců v jednom státě za nemožné. Hitlerovo odmítání politického prostředkování se odrazilo i v jeho negativním hodnocení Runcimanovy mise, přestože její návrhy vycházely maximálně vstříc požadavkům SdP: „Co je těm Britům po tom, takhle strkat nos do cizích záležitostí! Měli by se starat o své Židy v Palestině.“ O válce se hovořilo i při Henleinově návštěvě na Berghofu 1. září. O čtyři dny později československá vláda - pod silným mezinárodním tlakem - v tzv. čtvrtém plánu prakticky splnila sudetoněmecké požadavky, ale záměrně vyprovokovaný incident v Moravské Ostravě umožnil Henleinovi vymanévrovat z nepříjemné situace a opět přerušit jednání.

Dne 12. září promluvil Hitler na sjezdu své strany v Norimberku. Hrozil vojenským útokem proti Československu. Jeho vystoupení se stalo signálem k sudetoněmeckému pokusu o puč. Hodžova vláda reagovala vyhlášením staného práva a 14. září vojenské a četnické oddíly zlikvidovaly poslední známky revolty. SdP byla zakázána a její vedení odešlo do německého exilu. Berlínský tisk zveřejnil Henleinův telegram Hitlerovi, v němž požadoval připojení pohraničního území Čech a Moravy k říši. Dne 15. září dorazil na Berghof britský premiér Neville Chamberlain a svého hostitele zaskočil nabídkou Sudet: „Pokud pan Hitler opravdu nechce víc než jen sudetské oblasti, pak je může mít.“ Po návratu do Británie se Chamberlain sešel ve dnech 18. a 19. září s Daladierem, kterému na uvítanou bez obalu řekl: „Jsem přesvědčen, že by bylo zcela bez užítu podávat nějaký jiný návrh. Čas proto již minul. Jednání může být obnoveno jen na tom základě, že budeme hledat cesty a prostředky, jak uplatnit zásadu sebeurčení. Kdybychom tuto zásadu nepřijali, znamená to válku.“ Obě západní vlády se poté dohodly, že společně předloží československé vládě požadavek, aby volila mezi plebiscitem a odstoupením území a „dobrovolně“ zvolila druhé řešení. Britsko-francouzský návrh byl předložen Benešovi 21. září. Francouzský vyslanec doprovodil odevzdání této nóty výhrůžkou, že v případě odmítnutí nemůže Praha počítat s vojenskou pomocí obou států. Českoslovenští představitelé původně britsko-francouzský požadavek odmítli, ale po ultimativním tlaku Londýna a Paříže nakonec své stanovisko změnili. Hodžova vláda poté podala demisi a byla 22. září vystřídána úřednickým kabinetem generála Jana Syrového (1888-1970) Téhož dne se v Bad Godesbergu opět setkali Hitler a Chamberlain. Kancléř, věren své politické taktice, předchozí požadavky výrazně znásobil. Již mu nestačila procentní převaha Němců v jednotlivých územních pásmech a jejich postupné odevzdání, nyní žádal okamžité vojenské obsazení celého pohraničí a uspokojení obdob-

ných nároků Polska a Maďarska. Navíc odmítl garanci nových československých hranic. Ultimativní tón „překvapil“ i Chamberlaina a vzhledem k britskému veřejnému mínění, které ještě nebylo připraveno na další ústupky, musel se vrátit do Londýna s nepořízenou. Za příslib pozastavení vojenských akcí ze strany Německa se zavázal přimět Prahu k přijetí i těchto drastických podmínek. Prozatím však Británie a Francie sdělily Československu, že mu již nemohou doporučovat vojenskou pasivitu. Hitlera pobouřilo nedbalé oblečení premiérova doprovodu a Hendersonovi suše oznámil: „Jestli mě ještě přijdou navštívit lidé v otřepaném obleku, pošlu svého velvyslance v Londýně k vašemu králi ve svetr; tohle vyřídíte své vládě.“

Syrového vláda vyhlásila 23. září mobilizaci a československá armáda obsadila pohraniční pevnosti. O dva dny později Praha odmítla godesberské požadavky. Beneš požádal vyslance Jana Masaryka (1886-1948), aby Chamberlainovi vysvětlil, že ona mapa godesberského memoranda „neznamená více či méně nic jiného než okamžité odevzdání celého našeho národa do Hitlerových rukou.“ V kritické situaci Británie požádala Benita Mussoliniho o zprostředkování nového dialogu mezi Německem a západoevropskými mocnostmi. Hitler souhlasil se svoláním konference čtyř - Německa, Itálie, Francie a Velké Británie. Summit byl zahájen 29. září 1938 v Mnichově. Jeho jediným tématem byla otázka teritoriálního rozsahu českého pohraničí a způsobu jeho odstoupení Německu. Chamberlain byl kategorický: „Československá otázka je evropskou otázkou a její vyřešení je pro velmocí nejen právem, ale i povinností. Ony se musí postarat také o to, aby československá vláda z nerozvážlivosti nebo z umíněnosti neodmítla vyklizení území. Bez účasti československých zástupců - dva vysocí úředníci ministerstva zahraničí čekali po celou dobu konference v mnichovském hotelu Regina - byly od republiky odtrženy její pohraniční oblasti s německým obyvatelstvem. Jejich vyklizení mělo začít 1. října. Naplněním německých požadavků se změnil nejen geografický obrys československého státu, ale i jeho politický systém. O tzv. druhé republice se již nedá říci, že byla „ostrovem demokracie“ ve střední Evropě. Hitler získal požadované území, ale vnitřně nebyl spokojen. Měl pocit, že byl připraven o válečné vítězství. Mussolinimu si stěžoval na Velkou Británii: „Je načase, aby si přestala hrát na guvernantku Evropy. Pokud nemůže zanechat svého poručnického chování, není možné se dlouhodobě válce vyhnout. A já do této války půjdu, dokud jsme ještě vy i já-pořád ještě mladí, Duce, protože tato válka bude obrovskou zkouškou síly obou našich zemí.“

Pokud jde o problém případné sovětské pomoci, existoval mezi Prahou a Moskvou od roku 1935 spojenecký svazek, jehož účinnost byla podmíněna československo-francouzskou aliancí. O samostatné vystoupení v záříjových

dnech nebyl Sovětský svaz požádán. Beneš se obával vzniku možné protiso-
větské války a nechtěl jí riskovat. Jinou otázkou je kvalita a způsob případné
sovětské pomoci. Rudá armáda byla decimována čistkami a také problém prů-
chodu rumunským hrdlem nebyl do konference v Mnichově vyřešen. Úvahy
o možném využití přítomnosti sovětských jednotek na československém území
k vyvolání proletářské revoluce nejsou podloženy seriózními fakty. Jinak
ovšem měla mnichovská konference i svůj sovětský rozměr. Bonnet až po
válce přiznal, že jeho mnichovská politika sledovala prohloubení rozporů mezi
Berlínem a Moskvou, včetně případného válečného konfliktu. Francie by
zůstala mimo a společně s Velkou Británií by diktovala mírové uspořádání
Evropy. Tato politická koncepce se však obracela proti vlastním tvůrcům,
jelikož německá diplomacie chápala Mnichov jako poslední tečku za bezpeč-
nostním systémem z roku 1935 a za konec francouzského vlivu ve střední
a jihovýchodní Evropě. V tomto směru byla charakteristická návštěva nacistic-
kého ministra zahraničí Ribbentropa v Paříži v prosinci 1938. Výslednou
německo-francouzskou deklaraci interpretovali v Berlíně jako souhlas
s německou aktivitou na východě. A také Stalin si vzal z Mnichova poučení.

Japonská agrese na Dálném východě

Od roku 1931 Japonsko okupovalo Mandžusko a po incidentu u mostu
Marka Pola nedaleko Pekingu 7. července 1937, začala nová fáze čínsko-
japonské války. Síly čínských nacionalistů nedokázaly účinně vzdorovat
převaze moderně vyzbrojené armády. Během necelého roku se Japonci zmoc-
nili Šanghaje, Nankingu a v říjnu 1938 obsadili Kanton. V Nankingu zmasak-
rovali více než 200 000 civilistů. Kuomintang a komunisté uzavřeli smlouvu
o protijaponském spolenectví, ale prozatím nedokázali převzít strategickou ini-
ciativu.

Velká Británie postupovala i na Dálném východě v duchu politiky usmíření.
V březnu 1939 odmítla čínský návrh na uzavření spojeneckého svazku, ačkoli
expanze říše vycházejícího slunce ohrožovala i její imperiální zájmy v této
oblasti. Důvody této negace objasnil Halifax v dopise velvyslanci Kerrovi:
„Britské postavení na Dálném východě bude v případě všeobecného požáru
v Evropě nesmírnou měrou záviset na tom, jaké stanovisko zaujme Japonsko,
jak dlouho zůstane neutrální. Učiníme vše, co je v našich silách, abychom
zamezili jeho aktivnímu vystoupení na straně nepřátelských mocností.
Vzhledem k tomuto cíli se musíme vyhnout otevřené spolupráci s čínskou
vládou v jejím boji proti Japoncům.“

V dohodě, kterou 22. července 1939 podepsali japonský ministr zahraničí

Arita a britský velvyslanec v Tokiu Craigie, uznala londýnská vláda japonské
výboje v Číně a zavázala se, že nebude nadále podporovat odpor čínského lidu
proti agresi. Tento „dálněvýchodní Mnichov“ znamenal i nepřímou podporu
japonských ofenzivních plánů vůči Sovětskému svazu a Mongolsku. Vláda
v Tokiu v perspektivě usilovala o anexi sovětského přímořského kraje a již na
přelomu července a srpna 1938 zamýšlela vytvořit průzkumným bojem u jezera
Chasan podmínky pro útok na Vladivostok. Po odražení svých sil přenesli
Japonci těžiště svých akcí na mandžusko-mongolské pomezí. V květnu 1939
vstoupily japonské oddíly na území Mongolska a zaujaly postavení východně
od řeky Chalchyn-gol a kolem jezera Bujr-núr. Sovětský svaz měl
s Mongolskou lidovou republikou od března 1936 podepsanou spojeneckou
smlouvu a jeho jednotky se postavily Japoncům na odpor. Do konce srpna 1939
byla 6. japonská armáda zcela zničena a v celé horké oblasti byl obnoven status
quo ante bellum. Trpké zkušenosti z let 1938 a 1939 přiměly japonskou vojen-
skou a politickou elitu k opatrnému postupu vůči Sovětskému svazu v letech
druhé světové války a k prosazení tzv. jižního směru expanze, kde ostatně byl
i dostatek potřebných surovinových zdrojů.